

'is voor ons alles voorbij; morgenochtend vroeg worden wij gefusilleerd – Wij gaan zonder vrees, alle kameraden hebben mij op handslag beloofd rechtop en zonder angst te sterven en ik weet dat zij hun woord zullen houden. Ze zijn zo sterk en moedig; een diep gevoel van trots en dankbaarheid vervult mij als ik aan hen denk, aan hun vriendschap en moed.

... Groet allen met wie ik eenmaal verbonden was, want aan allen denk ik nu met liefde en zonder enige wrok of bitterheid.

Ik wist niet dat de dood zo licht en schoon kon zijn. En zo wijs.¹

★

Wij willen, wat de gevolgen van de aanslag op het Amsterdamse bevolkingsregister betreft, onderscheid maken tussen de directe en de indirecte.

Voor de directe is slechts één vraag relevant: hoe groot was de schade die door de explosies en de brand veroorzaakt werd? Zij was aanzienlijk, maar minder aanzienlijk dan van der Veen, Arondeus en hun helpers gehoopt hadden en dan in die tijd zelf ook algemeen aangenomen werd. De bovenverdieping van het gebouw bij Artis brandde geheel uit (wij weten niet of daar ook brandmiddelen neergelegd waren dan wel of de brand van de parterre daartoe doordrong); op die bovenverdieping stond het kiezersregister in houten ladenkasten op houten stellingen: de vlammen konden er zich snel verspreiden. De vloer van die bovenverdieping stortte evenwel niet in: hij was van beton. De brand parterre bleef dus, zou men kunnen zeggen, op eigen kracht aangewezen. De aanslagplegers zouden misschien meer bereikt hebben als zij de honderdduizenden persoonskaarten die ze uit de metalen laden gehaald hadden, juist niet op vijf grote hopen gegooid hadden: losse hoeveelheden karton branden gemakkelijker dan grote hopen. Wat nu gebeurde was dat de laatst gestorte kaarten, de familiekaarten die men uit de kelder opgediept had, doordat zij bovenop lagen, bijna alle verbrandden, maar de brand sloeg op de daaronder liggende persoonskaarten niet voldoende over. Slechts enkele duizenden werden geheel verkoold, tienduizenden verbrandden gedeeltelijk, maar ca. 85 % werd door het vuur niet of nauwelijks beschadigd. Die rest liep de meeste schade op door het ingrijpen van de brandweer. Deze bluste de brand met achttien stralen, maar ging opzettelijk tot een langdurige nablussing over met de bedoeling, de niet-verbrande bescheiden te 'verzuipen'. 'Wat niet door de brand en de

¹ Brief, 27 juni 1943, van W. Arondeus aan M. Roland Holst (Doc II-395, a-9). Wij nemen aan dat de datering op een vergissing berust.